

๕
๕
๕

๕
๕
๕

เล่มที่ ๑ วันจันทร์ เดือน ๘ แรม ค่ำ ๑ ปีจอศก ๑๒๓๖ แผ่นที่ ๑๗

หนังสือราชกิจจานุเบกษา

หนังสือราชกิจจานุเบกษา
ในพระบรมหาราชวัง จะออกเดือนละ ๖ ครั้ง ตามกำหนด
ทุกเดือน ราคาตลับ ๖๔ ร้อย สองคำถึง ครั้ง ๒๕
ร้อย ราคา ห้าบาท สามเดือน ๑๒ ร้อย ราคา
สามบาท ใบนึ่งจนถึงสามใบ ๆ ละสี่สิบแปด ถ้าต้อง
ไปส่งถึงบ้าน มีหนึ่งคำจ้าง ถึงคำถึง ครั้ง ๒ หกสิบ
สามเดือน บาทหนึ่ง ถ้าผู้ใดจะต้องการก็ให้มาที่ โรงพิมพ์
หลวงในพระบรม มหาราชวังเทอดยุ ๕

ประกาศเปลี่ยนแปลงระเบียบใหม่

๐ ศุภมัตถุ จุลจักรราช ๑๒๓๕ กุฎฐสังวัจฉระกะติกะมาศ
กฤษณบัณฑิตพวเรสถิตติ วิวารปรีเขตกาสกำหนด พระบาท
สมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหา
มงกุฎ บวรศรัทธนราชวียงษ วุฑฒพงษ์บริพัต วรชัทธิย
ราชินิกโรตม จากวัณตบรมมหาจักรพรรดิ ราชสังกาศ

บรมขรรมิกรมหาราชาราช บรมนารถบพิตร พระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มหัยสวริย
พิमान โดยฐานอุตราภิมุข พระบรมวงษานุวงษ แลท่าน
เสนาบดีข้าราชการ ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ฝ่ายทหาร พลเรือน
๕
เฝ้าพร้อมกันโดยลำดับ จึงมีพระบรมราชโองการ มารพระบิณฑูร
สุรสิงหนาท ทรงประกาศ แก่พระบรมวงษานุวงษ
แลข้าทูลของรู้ดีพระบาท ผู้ใหญ่ ผู้น้อยให้ทราบทั่วกันว่า
ตั้งแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมา ก็ตั้งพระราชหฤทัย ที่จะ
ทำนุบำรุงพระราชอาณาจักร ให้มีความศุกความเจริญแก่พระ
บรมวงษานุวงษ แลข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อยทั้งสมณชีพราหมณ์
ปราชญ์ราษฎรทั้งปวงทั่วไป การสิ่งที่เป็นการกตัญญูแก่กัน ให้
ได้ความยากลำบากนั้น ทรงพระดำริห์จะไม่ให้มีแก่ชนทั้งหลาย
ในพระราชอาณาจักรต่อไป ด้วยได้ทรงพระราชดำริห์เห็นว่า ในมหา
ประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นมหานครอันใหญ่ ในทิศตะวันออก
ตะวันตก ในประเทศอินเดีย ฝ่ายตะวันออก คือประเทศจีน
ประเทศญวน ประเทศญี่ปุ่น แลฝ่ายตะวันตก คืออินเดีย แล
ประเทศที่ใช้การกตัญญูให้ ผู้น้อยหมอบคลานกราบไหว้ต่อเจ้านาย เสด
ผู้มีบัณฑิตกิติ ที่เหมือนกษัตริย์นิยม ในประเทศสยามนั้น บัด
นี้ประเทศเหล่านั้นก็ใช้เลิก เปลี่ยนธรรมเนียมนั้นหมดทุกประเทศ
ด้วยกันแล้ว การที่เขาได้พร้อมกัน เลิกเปลี่ยนธรรมเนียม
ที่หมอบคลานกราบไหว้นั้น ก็เพราะเพื่อจะให้เห็นความดี
ที่จะไม่มีการกตัญญูแก่กันในบ้านเมืองนั้นอีกต่อไป ประเทศใด
เมืองใด ที่ได้ยกธรรมเนียม ที่เป็นการกตัญญูซึ่งกันและกัน
ประเทศนั้นเมืองนั้น ก็เห็นว่าไม่แต่ความเจริญมาทุก ๆ เมือง

โดยมาก ก็ในประเทศสยามนี้ ธรรมเนียมบ้านเมือง ที่
 เป็นการกตัญญูแก่กัน อันไม่ต้องด้วยพิธีกรรมนั้น ก็ยังมี
 อยู่อีกหลายอย่าง หลายประการ จะต้องคิดลดหย่อน
 ผ่อนเปลื้องเสียบ้าง แต่การที่จะจกผลัดเปลี่ยนธรรมเนียม
 จะให้เร็วไป ในครั้งเที่ยวคราวเดิวนั้นไม่ได้ จะต้องค่อยคิด
 เปลี่ยนแปลงไป ตามเวลาที่ควรแก่กาล ที่จะเปลี่ยนแปลงได้
 บ้านเมืองจึงจะได้ มีความเจริญสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป แลธรรมเนียม
 ที่หมอบคลานกราบไหว้ ในประเทศสยามนี้ เห็นว่าเป็นการ
 กตัญญูแก่กันแข็งแรงนัก ผู้น้อยที่ควรหมอบคลานนั้น ได้
 ความเห็นจเห็น้อยลำบาก เพราะจะให้ยศแก่ท่านผู้ ใหญ่
 ก็การทำยศ ที่ให้คนหมอบคลานกราบไหว้นี้ ไม่ทรงเห็น
 ว่ามีประโยชน์แก่บ้านเมือง แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ผู้น้อย ที่ต้องมา
 หมอบคลานกราบไหว้ ให้ยศแก่ท่านผู้ที่เป็นใหญ่นั้น ก็ต้องทน
 ลำบากอยู่ จนสิ้นวาระของตนแล้วจึงจะได้ออกมา พันท่านผู้
 เป็น ใหญ่ธรรมเนียมอันนี้แลเห็นว่าเป็นกัน แห่งการที่เป็น
 การกตัญญูแก่กันทั้งปวง เพราะฉะนั้นจึงจะต้องละพระราชประ
 เพณีเดิม ที่ถือว่าหมอบคลานเป็นการเคารพอย่างยิ่ง ในประเทศ
 สยามนี้เสีย ด้วยทรงพระมหากรุณา ที่จะให้ท่านทั้งหลายได้
 ความสุข ไม่ต้องทนยากลำบากหมอบคลาน เหมือน
 อย่างแต่ก่อน แลธรรมเนียมที่หมอบคลานนั้น ให้เปลี่ยน
 อิริยาบถเป็นยืนเป็นเดิน ธรรมเนียมที่ถวายบังคมแลกราบไหว้
 นั้น ให้เปลี่ยนอิริยาบถเป็นก้มศีรษะ ธรรมเนียมที่ขึ้นที่เดินแล
 ก้มศีรษะนี้ ใช้ ได้เหมือนกับธรรมเนียม ที่หมอบคลานถวายบังคม
 แลกราบไหว้ บางที่ท่านผู้ที่มีบัณฑิตก็ ซึ่งชอบธรรมเนียมที่

หมอบคตลานกราบไหว้ถามเค็ม เหนว่าคั้นจะมีความสงไสยสน
 เท่หว่า การที่เปลี่ยนธรรมเนียม หมอบคตลาน ให้ ยืนให้เดิน
 จะเป็นการเจริญแก่บ้านเมือง ด้วยเหตุไรก็ให้ ฟังรู้ว่า การที่เปลี่ยน
 ธรรมเนียมใหม่ เลิกหมอบคตลานให้ ยืนให้เดินนั้น เพราะจะ
 ให้เห็นเป็นแน่ว่า จะไม่มีการกตัญญูแก่กัน ในการที่ไม่เป็น
 ยุติธรรมอีกต่อไป เมืองใดประเทศใดผู้ที่เป็นใหญ่ มิได้ทำ
 การกตัญญูแก่ผู้น้อย เมืองนั้นประเทศนั้นก็คงมีความเจริญเป็นแน่
 ทั้งเห็นสืบไป พระบรมวงษานุวงษ แลข้าราชการผู้ ใหญ่
 ผู้น้อยซึ่งจะเสด็จลของธูลีพระบาทในพระที่นั่ง แลที่เสด็จออก
 แห่งหนึ่งแห่งใด จงประพฤติ ตามพระราชบัญญัติ ที่ทรง
 พระมหากรุณาโปรดเกล้า ๑ ให้ จักไว้เป็นข้อบัญญัติ
 สำหรับข้าราชการต่อไป จงทุกข้อทุกประการ จึงได้ โปรด
 เกล้า ๑ ให้ท่านเจ้าพระยาศรัทธวิวงษ สมันตพงษ์พิศุทธ
 มหาบุรุษยัตินคม ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ทั้งเป็นข้อ
 พระราชบัญญัติ ไว้สำหรับแผ่นดินต่อไปดังนี้ ๖

พระราชบัญญัติ

๑ ข้อ ๑ ว่าพระบรมวงษานุวงษ แลข้าราชการฝ่ายทหาร
 พลเรือน ผู้ใหญ่ ผู้น้อยทั้งปวง เมื่อจะเสด็จลของธูลีพระบาท
 ในพระที่นั่งฎาที่เสด็จออกแห่งใด ๆ ก็ที่ เมื่อเดินเข้าไป
 ถึงหน้าพระที่นั่งแล้ว ให้ ก้มศีรษะถวายคำนับครั้งหนึ่ง แล
 จึงเดินไปยืนที่ตำแหน่งของตนแล้ว เมื่อไปถึงที่ขึ้นแล้ว
 ให้ ก้มศีรษะถวายคำนับอีกครั้งหนึ่ง แล้วยืนให้ เรียบร้อยเป็น

ปรกติ ห้ามมิให้ เดินไปเดินมา แลขึ้นต้นหน้าต้นหลัง
 ในเวลาที่เสด็จออก แลมิให้ ขึ้นเข้ามาใกล้หลังแลท้าวเฮอร์
 แลเข้ามาใกล้ท้าวฉิ่งแลเสนาฎที่ต่าง ๆ แลสูบบุหรี่ ทิวระ
 พุกกันเสียงดัง ท่อน้ำพระที่นั่ง ให้ขึ้นให้ไว้บริวารชั้นลำดับ
 ความบันดาคักก็ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ถ้ามีกิจราชการที่ระบองกราบ
 บังคมทูลพระกรุณา แลให้ขึ้นออกมาจากที่เฝ้า ขึ้นตรง
 หน้าพระที่นั่ง ถ้ามีสิ่งถวายคำนับแล้วจึงกราบบังคมทูล
 พระกรุณา เมื่อสิ้นข้อความ ที่กราบบังคมทูลพระกรุณาแล้ว
 ให้ ก้มศีรษะลงถวายคำนับ จึงให้เดินถอยหลังมาที่ขึ้นเฝ้าอยู่
 ตามเดิม ถ้าจะถวายหนังสือฎาสั่งของ สิ่งหนึ่งสิ่งใด
 ต่อพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลให้ ถวายสองมือ เดิน
 ตรงเข้าไป ถึงหน้าพระที่นั่งขอสมควร ก้มศีรษะลงถวายคำ
 นับก่อน จึงถวายของนั้นต่อพระหัตถ์ ถ้าถวายของนั้นเสร็จแล้ว
 ให้เดินถอยหลัง ถ้าแปลที่ไกล ให้ถอยหลัง ๓ เก้า ๕ เก้า
 ขอสมควร ถ้าแปลที่ไกล ให้ถอยหลังออกมา ๗ เก้า
 จึงกลับหน้าเดินไปขึ้นตามที ถ้าจะมีพระบรมราชโองการดำรัส
 คำผู้หนึ่งผู้ใด ที่ขึ้นอยู่ในที่เฝ้านั้น ก็ให้ผู้นั้นขึ้นคงอยู่ตามที
 ก้มศีรษะลงถวายคำนับแล้ว จึงรับพระบรมราชโองการ เมื่อรับพระ
 บรมราชโองการ กราบบังคมทูล สิ้นข้อความแล้วก็ ให้ ก้มศีรษะ
 ลงถวายคำนับ อนึ่งพระบรมวงษานุวงษเสนาทูลของขลุ่ยพระบาท

ผู้ใหญ่ ผู้น้อยทั้งปวง ที่ให้เข้ามาขึ้นเส้า ในเวลาที่เสด็จออก
 อยู่ นั้น ถ้ามีพระบรมราชโองการ โปรดพระราชทานเกี้ยวหนึ่ง
 จึ่งนั่งได้ ห้ามมิให้นั่งลงกับพื้น แลนั่งบนเกี้ยว ญานั่งที่
 แหง่ใด ๆ ตามชอบใจ ในเวลาที่เสด็จออกต่อหน้าพระที่นั่ง
 หลงผู้ ซึ่งทรงพระกรุณา โปรดให้นั่งเกี้ยวเผ้าอยู่นั้น นั่งให้
 เปนปรกติ ห้ามมิให้ยกเท้าขึ้นกับบนเกี้ยว แลไขว่ห้าง
 เขี่ยกเท้าตะแคงตัว ทำกิริยาหาความสบายให้เกินกิริยา ที่
 นั่งเปนปรกติเปนอันขาด เมื่อเวลาเสด็จขึ้นก็ให้ ขึ้นขึ้น
 ถวายคำนับ ให้พร้อมกัน แต่แขกเมืองประเทศราช เมื่อ
 จะเข้ามาเฝ้าทูลของขลุ้พระบาท ให้ทำกิริยาการระวะ ตามเพศบ้าน
 เมืองของคนก่อน เมื่อทรงพระกรุณาโปรดให้ ขึ้น
 จึ่งขึ้น ได้ ๖

๑ ข้อ ๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราช
 ทานินออก ประทับอยู่ที่แห่งใด ๆ ก็คือ ข้าราชการ
 แลมหาดเล็กซึ่งเฝ้าทูลของขลุ้พระบาทอยู่ในที่นั้น ถึงเสด็จออก
 ประทับอยู่ข้าหลวยชั่วโมง ก็ห้ามมิให้ ข้าราชการ แลมหาด
 เลิกที่ขึ้นเฝ้าอยู่นั้น นั่งลงในที่แห่งใด ๆ เปนอันขาด
 เว้นไว้แต่เป็นที่กำบัง ดับพระเนตรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึ่งนั่งได้
 แล ในเวลาที่เสด็จออก ทรงประทับอยู่ที่แห่งใด ๆ นั้น
 ข้าราชการแลมหาดเล็ก ขึ้นเฝ้าอยู่ในที่โดยลำดับแล้ว ผู้ซึ่ง
 จะเข้ามาเฝ้าทูลของขลุ้พระบาทภายหลัง ที่มีใ้ ข้าราชการ
 ที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณา ห้ามมิให้เกินผ่านหน้าพระที่นั่ง
 แลเกินผ่านหน้าข้าราชการที่ขึ้นเฝ้า อยู่ก่อนนั้น ให้เดินหลัง

เลี้ยงเข้า ขึ้นตามตำแหน่งของตน ที่ควรจะขึ้นเว้นไว้แต่ผู้
ที่รับพระบรมราชโองการ จึงเกินผ่านหน้าเพื่อนข้าราชการ
ไปมาได้ ๖

๑ ข้อ ๓ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน ไป
ทางสถลมารค ข้าราชการแลราษฎร ชาย หญิง ที่จะมา
คอยทูลกระบวน เสด็จพระราชดำเนินก็ดี จะทรง ช้าง
ทรงม้า ทรงรถ ฎาจะทรงพระที่นั่ง อย่างหนึ่ง อย่างใดก็ดี
เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนิน มาถึงหน้าผู้ที่ยืนคอยทูลกระบวน
เสด็จพระราชดำเนินอยู่นั้น ให้คนเหล่านั้น ก็มีสิทธิ์ถวายคำนับ
จงทุกคน ห้ามมิให้ นั่ง มิให้ ขึ้น ทูลกระบวนเสด็จพระ
ราชดำเนินบนชานเรือน บนหน้าต่างเรือน แลบนที่สูง ที่ไม่
ควรจะนั่ง จะขึ้น ถ้าทรงม้า ทรงรถ ไม่มีกระบวนหน้า
กระบวนตามเสด็จพระราชดำเนิน ผู้ซึ่งอยู่บนเรือนแลบนที่สูง
ไม่ทันรู้ว่า เสด็จพระราชดำเนิน แต่ไกลแต่เห็นว่าเปนนรถพระที่นั่ง
ฎาม้าพระที่นั่งก็ให้ยืนขึ้น ถวายคำนับ ห้ามมิให้นั่ง มิให้
หมอบ เป็นอันขาด แลในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน
ทรงช้าง ทรงม้า ทรงรถ ฎาทรงพระที่นั่งอย่างหนึ่ง
อย่างใด มาในทางสถลมารคถ้าผู้หนึ่ง ผู้ใด ไปบนหลังม้าฎา
ไปบนรถ ฎาปะกระบวนหน้าเสด็จพระราชดำเนิน ก็ให้หยุด
ม้า หยุดรถริมทาง ถ้าเสด็จพระราชดำเนินมาถึงทรงหน้า
แล้วให้ถอยคทมวกก้มศีรษะ ถวายคำนับอยู่บนรถบนหลังม้า ไม่
ต้องลงจากรถ จากหลังม้า ต่อเสด็จพระราชดำเนินไปสิ้น

กระบือนแล้ว จึงให้ชักเค็นรถ เค็นม้าต่อไป ถ้าเสด็จ
 พระราชดำเนิน ทางชลมารค ข้าราชการแลราษฎร ชาย
 หญิง ที่อยู่แพ อยู่เรือนริมน้ำ ให้ ยืนชันก้มศีรษะ ถวายคำนับ
 จงทุกคน ถ้ามาทวยเรือยกกระบวน เสด็จพระราชดำเนิน
 ถ้าเรือเล็กขึ้นไม่ได้ ก็ให้ถอยทวยก้มศีรษะ ถวายคำนับ
 ในเรือไม่ต้องยืน ถ้าเป็นเรือใหญ่ควรจะยืนได้ ก็ให้ยืนชัน
 ถวายคำนับตามธรรมเนียม

๑ ข้อ ๔ ข้าราชการเมื่อจะเข้าไป ในพระบรมมหาราชวัง
 แลจะออกจากพระบรมมหาราชวัง ฤๅจะ ไปกิจธุระแห่งหนึ่ง
 แห่งใดก็ให้ ถักบ่าทวนผู้ มีบันทาคักคักที่ ไต่เคียบทำคำนับยาเกรง
 ตามธรรมเนียมเก่าตนิโต ก็ให้ทำคำนับยาเกรง ข่วงธรรมเนียม
 ใหม่นี้ให้เหมือนกัน ธรรมเนียมที่ยืนเหมือนกันหนึ่ง เหมือน
 กับหมอบ ธรรมเนียมที่เบียดทวยก้มศีรษะ เหมือนกับกราบ
 ไหว้อย่างแต่ก่อนนั้น ถ้าผู้หญิงจะไปในที่เส้าเลอบท่านผู้ใหญ่
 ไม่ต้องเบียดทวยก เป็นแต่ก้มศีรษะลงคำนับ เมื่อกระทำคำนับ
 แล้ว ทวยกนั้นจะเบียดก็ได้ ไม่เบียดก็ได้ แลผู้คนเจ้าทวย
 ที่ไซ้ การงานอยู่ในบ้านเรือนนั้น ก็อย่าให้ท่านผู้ที่เป็นเจ้า
 เป็นนาย บังคับให้เจ้าทวยหมอบคตาน ให้บังคับให้เจ้าทวย
 ไซ้ ยืน ไซ้ เค็น ตามพระราชบัญญัติ ซึ่งทรงพระกรุณา
 โปรดให้ตั้งไว้ นี้ ให้พระบรมวงษานุวงษข้าราชการฝ่ายทหาร

พลเรือนฝ่ายหน้าฝ่ายในในพระบรมมหาราชวังพระราชวังบวร ให้กระ
ทำตามพระราชบัญญัติที่ ประกาศนี้จึงทุกประการ ประกาศมา
ณวัน อาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีระกาเบญจศก ฯ

ประกาศซึ่งจะเห็นส่วนฉบับจอศกนี้

๑ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์พร้อมด้วยที่ปรึกษาราชการ
แผ่นดินเห็นว่า โปแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
เกล้าฯ ให้ข้าหลวงออกเดินสวน ทั้งแต่ปีฉลูชัศตศก ครั้นถึงปี
มแมตรีศก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จ
เถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้วเป็นปีที่สี่ ในขณะนั้นนามากท่วมสวนของ
ราษฎรคันผลไม้ของราษฎรเสียไปเป็นอันมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้
เจ้าพนักงานจัดข้าหลวงรังวัดไม้ตาย สักหลังโฉนดไว้ครั้งหนึ่ง
บันทึกตั้งแต่ปีฉลูชัศตศก มาจนถึงปีจอศกครบ ๑๐ ปีเป็นประ
เพณีจะต้องจัดข้าหลวงออกเดินรังวัดสวน สักวงไม้ตายไม้ ขึ้น
เปลี่ยนหน้าโฉนดตราแดงใหม่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดข้าหลวง
ออกรังวัดสวนในปีจอศกนี้ แต่ธรรมเนียมเดิมมีท้องตราบังคับ
ว่าให้แต่งข้าหลวงรังวัดสวนแล้ว ราษฎรซึ่งอาจกักคันผลไม้มี
อากรซึ่งนายวางประกาศบ่าวร้องห้ามแล้ว ให้ขาดเงินอากรของ
หลวงไปให้ปรับใหม่อากรคันหนึ่งสามตัน สักหลังไว้ใน
โฉนดเป็นไม้โทษ แล้วอย่าให้หักสิทธิ์ให้แก่ราษฎรผู้กระทำผิด
นั้นเลย ซ้ำยังบังคับเดิมมีอยู่ดังนี้ ทรงพระราชดำริห์เห็นว่าไม่จึง